

ΔΗΜΟΣ ΜΥΤΙΑΛΗΝΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΡΑΠΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ
Ο πλούτος των τοπικών συλλογών

Ε Ι Σ Η Γ Η Σ Ε Ι Σ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΜΕΡΙΔΑ
ΠΟΥ ΟΡΓΑΝΩΣΑΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΜΥΤΙΑΛΗΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΤΜΗΜΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Α Ι Γ Α Ι Ο Υ
ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ
Θ Ε Α Τ Ρ Ο
Μ Υ Τ Ι Λ Η Ν Η Σ
28 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1991

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί προλόγου	7
Ε. Ράλλη, Οι επιγραφές του Αρχαιολογικού Μουσείου Μυτιλήνης	9
Ί. Μ. Φουντούλης, Ἄγιολογικὲς πηγὲς τῆς Λέσβου	15
Ἄρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, Τὰ χειρόγραφα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Λειμῶνος	31
Γ. Σωτηρίου, Τὰ ἱστορικά ἀρχεῖα τῆς Μητροπόλεως Μυτιλήνης	37
Π. Δ. Μιχαηλάρης, Οἱ δύο ἀρχαιότεροι κώδικες τῆς Ἱ. Μ. Μυτιλήνης	41
Ι. Μουτζούρης, Ὁ Βενιαμίν Λέσβιος, τὰ χειρόγραφα τῆς διδασκαλίας καὶ τὰ συγγράμματά του	47
Κ. Καραγιαννοπούλου, Αρχεῖα Νομοῦ Λέσβου: Εἰσαγωγή στα προβλήματα ἐντοπισμοῦ καὶ διάσωσης τοῦ ἀρχεῖακῶν υλικοῦ	57
Π. Παρασκευαΐδης, Αναζήτησις ἀρχεῖακῶν υλικοῦ στὴ Λέσβον	83
Α. Πλάτων, Λεσβιακὴ δημοσιογραφία	91

ΕΠΙΜΕΤΡΑ

Α. Οἱ επιγραφές τοῦ Αρχαιολογικοῦ Μουσείου Μυτιλήνης	97
Β. Ταξινομικὸς κατάλογος ἀρχεῖακῶν υλικοῦ Νομοῦ Λέσβου (Γ.Α.Κ. - Αρχεῖα Νομοῦ Λέσβου)	105

Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης
Οι δύο αρχαιότεροι κώδικες της Ι. Μ. Μυτιλήνης

Είναι προφανές και από την ανάγνωση του προγράμματος των εργασιών της ημερίδας αυτής αλλά και από τις προθέσεις όσων είχαν την καλή ιδέα να την οργανώσουν -όπως αναδεικνύονται από τις ανακοινώσεις που κατά καιρούς απέστειλαν στους ενδιαφερομένους- ότι κύριος στόχος της συνάντησης αυτής είναι η κατάρτιση ενός πληροφοριακού corpus ιστορικών πηγών που έχουν σχέση με την περιοχή της Λέσβου, της Αιολίδας γενικότερα. Έτσι η λέξη «πλούτος», ως υποθετική έννοια όσον αφορά τις τοπικές συλλογές, είναι βέβαιο ότι θα αποκτήσει και συγκεκριμένο περιεχόμενο· άλλωστε είναι κάτι που όλοι το διαισθανόμαστε και οι τελευταίες μελέτες το αναδεικνύουν καθημερινά.

Ωστόσο θα ήθελα να χρησιμοποιήσω, στην παρούσα εισήγηση, την έννοια «πλούτος» όχι με την εκτατική της σημασία αλλά με την ποιοτική της και παρεκκλίνοντας κάπως από το γενικό πλαίσιο να αναφερθώ στην πολυσήμαντη προσφορά ιστορικών στοιχείων μιας πηγής. Ο λόγος για τους δύο αρχαιότερους κώδικες της Ι. Μ. Μυτιλήνης.

Ακούσαμε πριν από λίγο τον κ. Γ. Σωτηρίου να μας περιγράφει το περιεχόμενο του αρχείου της Μητροπόλεως Μυτιλήνης. Σ' αυτό ανήκουν και οι δύο κώδικες για τους οποίους ο λόγος. Θεωρούμε αυτούς τους δύο ως τους παλαιότερους αφού ο αρχαιότερος κώδικας που περιγράφει λεπτομερώς ο Σταυράκης Αναγνώστης δεν ανευρίσκεται πια.

Τους κώδικες αυτούς, αλλά και όλους γενικά τους κώδικες της συλλογής, είχα τη δυνατότητα να μελετήσω χάρις στην αρχοντική φιλοξενία του πρώην μητροπολίτη Μυτιλήνης μακαριστού Ιακώβου Κλεομβρότου αλλά και του νυν ομώνυμου Ιακώβου Φραντζή. Όμως γιατί εξετάζουμε τους

δύο κώδικες και όχι το σύνολό τους; Ο λόγος είναι ότι οι μεταγενέστεροι κώδικες δεν είναι κώδικες ίδιας υφής με τους δύο πρώτους. Στην ουσία πρόκειται για κώδικες της δημογεροντίας, δηλαδή για πρακτικά πεπραγμένων της δημογεροντίας και αυτό συνιστά κιόλας μια πρώτη μεταβολή.

Η ενίσχυση της δημογεροντικής εξουσίας μετατρέπει και το καθεστώς της προσφυγής είτε στους φορείς απονομής της δικαιοσύνης είτε στους φορείς επικύρωσης ιδιωτικών πράξεων, προκειμένου αυτές οι τελευταίες να προσλάβουν το απαραίτητο κύρος και ισχύ.

Έτσι οι δύο κώδικες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για την μελέτη του λεσβιακού 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα, καθώς αποτυπώνουν ορισμένες χαρακτηριστικές τάσεις της συλλογικής νοοτροπίας των ανθρώπων της εποχής αλλά και ορισμένα ιστορικά στοιχεία που ενδιαφέρουν άμεσα την περιοχή.

Όμως αν δούμε ορισμένα στοιχεία από τους κώδικες προκειμένου να γίνει γνωστό το περιεχόμενό τους. Πριν απ' όλα να παρατηρήσω ότι καθώς ο ένας κώδικας συνεχίζει τον άλλο η αντιμετώπισή τους θα είναι ενιαία. Ο Α' λοιπόν καλύπτει τα χρόνια 1707-1786, ο Β' τα χρόνια 1771-1839. Ο Α' περιέχει 168 πράξεις, ο Β' 311, δηλαδή συνολικά 479 πράξεις. Σαφέστατα λοιπόν αναδεικνύεται η τάση μεγαλύτερης καταγραφής γεγονότων όσο περνούν τα χρόνια και βεβαίως οι υποθέσεις και οι αμφισβητήσεις γεγονότων αυξάνονται.

Αν επιχειρήσουμε μια πρώτη χονδρική κατάταξη ομοειδών πράξεων θα έχουμε τα παρακάτω στοιχεία: οι διαθήκες είναι 36 (4 - 32)* τα διαζύγια και οι διαλύσεις αρρα-

* Οι αριθμοί στην παρένθεση αντιστοιχούν στον Α' και Β' κώδικα, δηλαδή από τις 36 διαθήκες 4 είναι στον Α' και 32 στο Β' κώδικα.

βώνων 45 (34 - 11)· τα προικοσύμφωνα 10 (3 - 7)· καταγραφές της περιουσίας ορφανών και χηρών ή διαχείριση της περιουσίας αυτής εγγράφονται 116 φορές (31 - 85)· οι πράξεις ιδιωτικού δικαίου (πωλήσεις - διαφορές - συμβιβασμοί κτλ.) είναι 99 (27 - 74)· πατριαρχικά γράμματα υπάρχουν 18 (9 - 9)· τα ζητήματα τα σχετικά με τις προικοδοσίες, τον καλλωπισμό των γυναικών και την τάξη των γάμων και αρραβιώνων -ζητήματα που έντονα απασχόλησαν τη λεσβιακή κοινωνία- εγγράφονται στα φύλλα των κωδίκων 29 φορές (22 - 7)· εκτιμήσεις της περιουσίας προκειμένου να προσδιοριστεί το 1/3 της που θα δοθεί ως προίκα έχουμε 14 στον Α' κώδικα και μετά σιωπή... Τέλος, υπάρχουν και 50 άλλες πράξεις διαφόρου περιεχομένου, από τις οποίες οι περισσότερες μπορώ να πω ότι έχουν μελετηθεί καθώς συγκέντρωσαν πρώιμα το ενδιαφέρον των μελετητών της λεσβιακής ιστορίας.

Αυτό είναι το υλικό των δύο κωδίκων σε γενικές γραμμές και ένα δημοσίευμα που έχω έτοιμο θα δίνει περιληπτικά το περιεχόμενο κάθε πράξης και άλλα βοηθητικά στοιχεία.

Όμως πέρα από αυτά, πώς νοείται ο «πλούτος» της πηγής αυτής; Ποια είναι τα ερωτήματα που προέρχονται από την αποδέσμευση του υλικού αυτού;

Ακολουθώντας τη γενικότερη ιστοριογραφική τάση της εποχής τους οι παλαιότεροι μελετητές της λεσβιακής ιστορίας, όπως είναι εύλογο, αναζήτησαν τη μελέτη του συγκεκριμένου γεγονότος που τους απασχολούσε κάθε φορά ή πίστευαν ότι είχε άμεσο ενδιαφέρον και άξιζε τον κόπο να το αναδείξουν. Καλοδεχούμενα και τα δύο· έτσι κάπως εξελίσσεται η επιστήμη μας...

Τώρα όμως πρέπει να πλησιάσουμε εκ νέου την πηγή και να μεταβάλουμε την προβληματική μας αναζητώντας α-

πό τη μελέτη ομοειδών πραγμάτων νέου τύπου θεωρήσεις.

Συγκεκριμένα, αρχής γενομένης από το 1817 καταγράφονται στον κώδικα 150 περίπου βεβαιώσεις ανυπανδρίας. Δηλαδή κάποιοι μάρτυρες βεβαιώνουν ότι ο υποψήφιος γαμπρός πάντα είναι πράγματι ανύπανδρος προκειμένου η εκκλησία να προχωρήσει στην τέλεση του γάμου. Το ενδιαφέρον είναι ότι οι υποψήφιοι γαμπροί είναι όλοι ξένοι, δηλαδή όχι Μυτιληνιοί. Άρα το πράγμα αρχίζει να αποκτά ενδιαφέρον από δύο πλευρές. Ως τότε δεν είχαμε επιμειξίες με εκτός Μυτιλήνης γαμπρούς; Μήπως τότε αρχίζει συχνότερη επαφή της Λέσβου με άλλα λιμάνια, λόγω της μεγάλης εμπορικής ανάπτυξης που παρουσιάζει η περιοχή, και κατά συνέπεια αυξάνονται και τα συνοικέσια με μη Λέσβιους; Ή μήπως τότε ανέκυψε οξύ πρόβλημα διπλών γάμων οπότε το θέμα έπρεπε κατά κάποιο τρόπο να αντιμετωπισθεί;

Ένα άλλο πρόβλημα, που μπορούμε να επισημάνουμε, είναι περισσότερο πρόβλημα γενικότερης στάσης των ανθρώπων έναντι των προβλημάτων που τους απασχολούν και ένεκα των οποίων καταφεύγουν στις υπηρεσίες της Εκκλησίας. Σκέπτομαι λ.χ. τον αριθμό των διαθηκών που είναι μόλις 36 και των προικοσυμφώνων που είναι μόλις 10 για τα 120 αυτά χρόνια που καλύπτουν οι κώδικες. Βεβαίως τα χρόνια αυτά χιλιάδες άνθρωποι έκαναν τη διαθήκη τους και χιλιάδες άνθρωποι πάντρεψαν τα παιδιά τους. Αλλά οι πράξεις αυτές δεν καταγράφηκαν στις σελίδες των κωδίκων. Άρα πρέπει να υποθέσουμε αντίστροφα ότι ή δεν υπήρχε άμεση ανάγκη να καταγραφεί το γεγονός ή τα πράγματα είταν απλούστερα στις σχέσεις των ανθρώπων και η προφορική υπόσχεση ενείχε την ισχύ του γραπτού συμβολαίου. Είτε έτσι είτε αλλιώς πάντως είναι μια προβληματική που αναδεικνύεται αμέσως από την ανάγνωση

των κωδίκων.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που χρήζει συστηματικής μελέτης είναι το θέμα της προίκας, που απασχολεί έντονα την τοπική κοινωνία. Το θέμα αυτό βεβαίως δεν είναι μόνο τοπικής, δηλαδή λεσβιακής, υφής. Ανάλογα ζητήματα και προβληματισμούς έχουμε και για άλλες περιοχές, που προκαλούν την επέμβαση του οικουμενικού πατριαρχείου. Όμως εδώ στη Λέσβο είναι κάπως οξύτερο και αυτό αποδεικνύεται και από τις τοπικές αποφάσεις και από την παρέμβαση του πατριαρχείου, αλλά και από τις πράξεις των κωδίκων. Έτσι μια συνολική προβληματική και εξέταση του φαινομένου είναι πλέον δυνατή. Μαζί πρέπει να μελετηθούν και οι περιπτώσεις προσδιορισμού του 1/3 της περιουσίας που εμφανίζονται ξαφνικά το 1757, φθάνουν ως το 1762 και έκτοτε ουδέν.

Αλλά και για το ζήτημα του καλλωπισμού των γυναικών υπάρχουν αρκετές πληροφορίες. Και αυτό δεν είναι τοπικό ζήτημα. Το πρόβλημα το συναντάμε και σε άλλες περιοχές. Ωστόσο η προβληματική μας πρέπει να ξεφύγει από τις θεωρήσεις που έχουν μόνο λαογραφική χροιά και να στραφούν σε άλλα ερωτήματα. Ποια είναι η στάση των ανθρώπων έναντι του χρυσού αντικειμένου και ποια η χρήση του; Μήπως το πρόβλημα συνδυάζεται με μια ξαφνική ανάδειξη μεσαίων στοιχείων που νοιώθουν την ανάγκη να επιδείξουν την απόκτηση αγαθών; Γιατί οι τοπικοί παράγοντες αντιδρούν έντονα στο στολισμό των γυναικών και των μικρών παιδιών; Μήπως η επιδείξη πλούτου είναι δυνατόν να προκαλέσει αύξηση της φορολογίας εκ μέρους των Τούρκων;

Αυτά είναι μερικά από τα προβλήματα που είναι δυνατόν να θέσει η μελέτη των μητροπολιτικών κωδίκων, αν βεβαίως γίνει κάτω από μια νέου τύπου οπτική. Εύλογο

είναι ότι θα ακολουθήσουν και άλλοι προβληματισμοί αναλόγως των ενδιαφερόντων των μελετητών, το θεωρητικό οπλισμό τους και τη συνάφεια των προβλημάτων αυτών με στοιχεία που θα προέρχονται από άλλες πηγές.

Έτσι νομίζω ότι θα αναδειχθεί το στοιχείο του «πλούτου» που προσπάθησα να το προσεγγίσω από μια άλλη σκοπιά. Βεβαίως έχω τη συναίσθηση ότι ξέφυγα κάπως από την προβληματική της ημερίδας αυτής. Όμως το ολίσθημα είναι σκόπιμο και παράλληλα «φιλοδοξεί» να θέσει και ένα άλλο πρόβλημα, τόσο έντονο στην επιστήμη μας. Σκέπτομαι τις αναστολές που μας δημιουργούνται από το φόβο ότι δεν έχουμε μελετήσει όλες τις πηγές ή, ακόμη χειρότερα, όταν περιμένουμε να ανακαλυφθούν και άλλες πηγές προκειμένου να προχωρήσουμε στη δική μας θεώρηση.

Ο κίνδυνος αυτός μπορεί να αποφευχθεί με την παράλληλη εργασία, δηλαδή την ανακάλυψη μιας πηγής να την συνοδεύει η μελέτη των ιστορικών στοιχείων που αυτή αποδεδειγμένα. Το Πανεπιστήμιο Αιγαίου θα μπορούσε να πρωτοστατήσει στην επισήμανση νέων αρχαιακών μονάδων, με το δικό του τρόπο: σκέπτομαι ότι αν αναληφθούν επιστημονικές έρευνες-εργασίες για θέματα για τα οποία έχουμε κάποια αμυδρή πληροφόρηση, θα έρθουν στο φως νέες πηγές καθώς η αναζήτηση στοιχείων ανασύρει απροσδόκητα στοιχεία από την αφάνεια. Όλη η σχετική επιστημονική πείρα συνηγορεί ισχυρά υπέρ του τρόπου αυτού της «ανακάλυψης» πηγών της ιστορίας μας. Η Λέσβος γιατί θα αποτελούσε εξαίρεση;